

ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ Й ПУНКТУАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ

*Вікторія СИДОРЕНКО,
доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук,
доцент, головний науковий співробітник
відділу навчання української мови і літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

УДК 81'367.4=161.2

У статті простежено ефективність використання лінгводидактичної технології кооперативного навчання на уроках української мови у 8-9 класах для формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів, підвищення діяльнісних результатів мовної освіти, зокрема самоорганізацію, самореалізацію, саморозвиток, пізнавальну продуктивність, рефлексію. Уточнено зміст понять «синтаксична компетентність», «пунктуаційна компетентність». Досліджено кореляцію рівня сформованості синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів із інформаційною, діяльнісною, креативною, розвивальною функціями та знаннями, уміннями, поведінковими, ціннісно-мотиваційними компетенціями. Описано використання найбільш продуктивних видів технології кооперативного навчання на уроках української мови у 8-9 класах під час вивчення українського синтаксису й пунктуації. Конкретизовано програмно-методичне забезпечення цієї чи іншої технології кооперативного навчання.

***Ключові слова:** синтаксична компетентність, пунктуаційна компетентність, технологія кооперативного навчання, сенситивність, алгоритм діяльності учнів, особистісний освітній продукт, сукупний освітній продукт, рефлексивний компонент навчальної діяльності, комунікативний аспект синтаксису, співдія, соціальна фасилітація, діяльнісний результат освіти.*

Синтаксис української літературної мови – багате надбання загальнонародної української культури.

О.П. Садовнікова

Постановка проблеми. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти компетентність визначається як набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Під час навчання української мови у 8-9 класах відбувається актуалізація пропедевтичних знань учнів із синтаксису й пунктуації, систематичне опрацювання нових теоретичних відомостей, зокрема комунікативного й стилістичного аспектів синтаксису, та формування на цій основі синтаксичної й пунктуаційної компетентностей, які включають відповідні синтаксичні й пунктуаційні вміння, навички, досвід, цінності й ставлення

школярів. Оволодіння синтаксичним рівнем мовної системи відбивається на якості комунікативних умінь і навичок учнів та безпосередньо впливає на формування національно-мовної особистості в умовах неперервної мовної освіти.

Синтаксичну компетентність витлумачуємо як основну предметну компетентність у системі мовних знань, умінь і навичок, необхідних школярам у різних ситуаціях комунікативного дискурсу, що передбачає їхню здатність користуватися усною й писемною літературною мовою, послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних мовних одиниць різних структурних рівнів (словосполучення, речення, текст, складне синтаксичне ціле), синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів (сполучникові, безсполучникові, складносурядні, складнопідрядні, складні речення з різними видами зв'язку та ін.) з урахуванням функціонально-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації тощо. У 8-9 класах українських синтаксис вивчається паралельно з пунктуацією, тому учні засвоюють відповідні пунктограми, вчать пояснювати розділові знаки в різних синтаксичних конструкціях. Таким чином, синтаксична компетентність безпосередньо пов'язана з пунктуаційною. **Пунктуаційна компетентність** – це предметна компетентність учнів у системі мовних знань, умінь і навичок, що передбачає вміння школярів інтонаційно оформлювати усне мовлення на письмі. Пунктуаційна компетентність є важливим складником їхньої правописної грамотності.

Отже, актуальність окресленої в науковій розвідці проблеми детермінована об'єктивними потребами створення науково вмотивованих лінгводидактичних засад формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів у системі неперервної мовної освіти; вироблення конкретного методичного інструментарію та його застосування в навчально-виховному процесі; добору новітніх освітніх технологій, методів і прийомів, форм навчання синтаксису й пунктуації української мови.

Мета статті – простеження ефективності використання технології кооперативного навчання на уроках української мови для формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів, підвищення діяльнісних результатів неперервної мовної освіти, зокрема самоорганізації, самореалізації, саморозвитку, пізнавальної продуктивності, рефлексії та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для опису синтаксичної й пунктуаційної компетентностей, як і будь-якої предметної (галузевої), використовуємо такі ключові поняття: учень/учениця «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення й оцінює» тощо. На нашу думку, ці вимоги до рівня сформованості предметних компетентностей треба доповнити переліком відповідних функцій і набутих школярами в процесі навчання українського синтаксису й пунктуації компетенцій. За різними джерелами **функція** (лат. *functio* – виконання, звершення) тлумачиться як діяльність, обов'язок, призначення, зовнішній прояв властивостей об'єкта в певній системі відносин, до якої він належить. Беручи за основу чотирьохрівневу модель розвитку компетентності Леклерка, пропонуємо розглядати рівень сформованості синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів у взаємозв'язку із розвитком *інформаційної, діяльнісної, креативної та розвивальної функцій*, які, у свою чергу, безпосередньо корелюють із *знаннєвими, уміннєвими, поведінковими, ціннісно-мотиваційними компетенціями*. Запропоновані характеристики слугуватимуть основою для розробки навчальних програм, допоможуть учителю-словеснику змоделювати навчання учнів синтаксису й пунктуації української мови за індивідуальною освітньою траєкторією, передбачити діяльнісний результат неперервної мовної освіти тощо.

Про певний рівень сформованості в учнів 8-9 класів синтаксичної й пунктуаційної компетентностей свідчать певні критерії і показники. Під поняттям **критерії** (гр. *κρίτηριον* – здатність розрізнення; засіб судження, мірило) ми розуміємо певну ознаку або ознаки, на підставі яких здійснюється оцінка якості (норми, вимоги), визначення або класифікація певних об'єктів,

простежуються зміни в розвитку. **Показники** – це конкретизація виділених критеріїв за певними ознаками. Окреслимо лише принагідно критерії і показники сформованості в учнів 8-9 класів синтаксичної й пунктуаційної компетентностей:

➤ учень/учениця «знає і розуміє» (*інформаційна функція* → *знаннява компетенція*): місце українського синтаксису як найвищого яруса мовної системи; синтаксичну будову української мови; речення як одиницю повідомлення (комунікативну одиницю), словосполучення як номінативну одиницю (одиницю називання); словосполучення і речення як синтаксичні одиниці, їх спільні і відмінні ознаки; види зв'язку в словосполученні і реченні; природу синтаксичних одиниць, особливості їх функціонування, взаємовідношення між формально-синтаксичним, семантико-синтаксичним, власне-семантичним та комунікативним аспектами цих одиниць; функціональні властивості синтаксичних одиниць у текстах різних функціональних стилів, типів і жанрів мовлення; закономірності функціонування синтаксичних конструкцій, особливості їх використання в певній мовленнєвій ситуації відповідно до комунікативних завдань та ін.;

➤ учень/учениця «уміє і застосовує» (*діяльнісна або стратегічна функція* → *уміннева компетенція*): правильно будувати й доречно використовувати в мовленні словосполучення й різні види простих і складних речень; розпізнавати складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові складні речення, складні речення з різними видами зв'язку, визначати їх структуру, смислові та мовні засоби зв'язку; уживати складні і прості синтаксичні конструкції як синоніми; обґрунтовувати й правильно ставити розділові знаки; комунікативно доцільно користуватися синтаксичними засобами; спостерігати над логічною інтонацією в реченні, ритмомелодикою синтаксичних конструкцій; інтонувати речення різних видів, беручи до уваги й логічний наголос для передачі різних змістових та емоційних відтінків значення; використовувати виражальні можливості речень різних видів у власному мовленні та ін.;

➤ учень/учениця **«виявляє ставлення й оцінює»** (*креативна і розвивальна функції* → поведінкова, ціннісно-мотиваційна компетенції): оцінює власний і сукупний освітній продукт; формулює реалізовані цілі, проблеми, результати, труднощі; висловлює свої почуття, переживання; є самостійним у судженнях і автономним у процесі навчання, творчим, готовим до навчання протягом життя та ін.

Для ефективної організації навчання синтаксису й пунктуації української мови, формування національно-мовної особистості треба знати й враховувати сенситивні періоди її розвитку. **Сенситивність** (від лат. *sensitivus* – чуттєвий) витлумачують як найбільш сприятливі й своєчасні умови для розвитку тієї чи іншої психічної функції (наприклад, сприймання, мовлення, пам'яті та ін.), якості. У певні періоди життя дитина є особливо чутливою до визначеного педагогічного впливу, тобто сенситивною до нього. Зазначимо, що сенситивні періоди повністю співпадають з оптимальними термінами навчання. Сенситивний період навчання української мови учнів 8-9 класів – **підлітковий** – супроводжується інтенсифікацією їхнього фізичного, розумового, морального й соціального розвитку; перебудовою організму; труднощами соціальної взаємодії, що безпосередньо пов'язані з відчуттям дорослості. Зазнає якісних змін і мотивація навчання української мови. Пізнавальні інтереси підлітків стають виразнішими, стійкішими й змістовнішими. Для підлітків характерним є прагнення виховувати в собі здатність бути уважними, елементи самоконтролю й саморегуляції. Відбувається зміна «провідного типу діяльності», що зумовлює, визначає найважливіші перетворення у психічних процесах і психічних особливостях особистості дитини (Леонтьєв О.М.). Для учнів 8-9 класів **форми активної навчальної діяльності зберігають своє значення, але набувають якісно іншого характеру за змістом і способами здійснення**. Школярів приваблюють такі колективні форми роботи, в яких вони можуть проявляти ініціативу, творчість, співпрацювати й співдіяти з однолітками.

З урахуванням сенситивного періоду учнів 8-9 класів при вивченні синтаксису й пунктуації української мови найбільш продуктивними є технології активного навчання, зокрема інтерактивні, кооперативні, критичного мислення, розвивальні, проектні та ін.

За технології кооперативного навчання на уроках української мови створюється атмосфера інтелектуально-психологічного комфорту, психологічної безпеки; здійснюється активна навчально-пізнавальна діяльність усіх суб'єктів взаємодії; реалізується індивідуальний і диференційований підходи при оцінюванні результатів роботи, індивідуального та сукупного освітнього продукту; відбувається оволодіння учнями діяльними, організаторськими, комунікативними вміннями, цільовизначенням, плануванням, рефлексією, набуття ними комунікативного досвіду, покращення освітніх результатів в присутності інших (*соціальна фасилітація*) тощо.

Розглянемо використання найбільш продуктивних технологій кооперативного навчання на уроках української мови у 8-9 класах під час вивчення тієї чи іншої синтаксичної теми.

Кожна лінгводидактична технологія кооперативного навчання (ТКН) складається з певного порядку дій, тобто має структуру, яку можна описати крок за кроком. За структурою технологія поділяється на два види: *прості* (нескладні, або елементарні, за алгоритмом використання чи кількістю кроків технології, що уможливають організацію учнів 8-9 класів на перших етапах взаємонавчання, вироблення правил взаємодії («Кодекс навчальної взаємодії в групі») у парах/навчальних кооперативних групах, слугують своєрідною розминкою для організації, актуалізації знань тощо) і *складні* (багатокомпонентні за алгоритмом використання чи кількістю кроків технології).

Під час вивчення синтаксису й пунктуації української мови у 8-9 класах залежно від дидактичного задуму уроку, мети і завдань, рівня суб'єктного

досвіду учнів, їхньої навчальної мотивації і потреб можна використовувати **прості і складні кооперативні структури** (див. *Таблиця 1*).

Таблиця 1

Поділ технології кооперативного навчання за структурою

	ПРОСТІ КООПЕРАТИВНІ СТРУКТУРИ	СКЛАДНІ КООПЕРАТИВНІ СТРУКТУРИ
1.	«Думай – Працюй у парі – Ділись»	«Графіті»
2.	«Формулою – Ділись – Слухай – Створюй»	«Групове дослідження»
3.	«Скажи й переключися»	«Колектив»
4.	«Зупинись – Починай – Продовжуй»	«Круглий стіл»
5.	«Робота з термінами»	«Обмін проблемами»
6.	«Поняттєва таблиця»	«Один за всіх / усі за одного»
7.	«Діаграма Вена»	«Мозаїка»
	«Т-група» («Так – Ні», дискусійна сітка Алверманна)	«Галерея» («Прогулянка галереєю ідей»)
6.	«Кути»	Т-група (група тренінгу)
7.	«Порушена послідовність»	
8.	«Навчання разом»	
9.	«Віртуальна схематизація»	
10.	«Інтерв'ю за три кроки»	

Зауважимо, що кожна технологія кооперативного навчання обов'язково включає **рефлексивний компонент**, що безпосередньо стосується *навчальної діяльності учнів, рефлексії змісту навчального матеріалу, рефлексії настрою та емоційного стану школярів*. Поетапне втілення компонента в навчальній діяльності набуває вигляду: **прогнозування** → **планування** → **реалізація** → **контроль (оцінювання)** → **рефлексія** → **корекція** → **проектування подальшої навчальної діяльності**.

Технологія кооперативного навчання «Думай – Працюй у парі – Ділись» (автор Каган, 1990 р.) – це проста структура, за якої учні спочатку самостійно думають над проблемним питанням, ситуацією, ідеєю, потім обговорюють свій варіант з іншим учасником навчальної кооперативної групи, приймають спільне рішення. Позитивним є те, що технологія не потребує великих витрат часу на підготовку й проведення, додатковий

інструктаж, зручна й ефективна для залучення всіх учнів під час актуалізованої лекції, вивчення нового матеріалу, розв'язання проблемно-пошукових завдань тощо. Наприклад, під час вивчення теми **«Складнопідрядне речення (СПР): будова, засоби зв'язку, смислові відношення»** (9 клас) кооперативна технологія **«Думай – Працюй у парі – Ділись»** дозволить чітко окреслити принципи розподілу складних речень на три види: складносурядні, складнопідрядні й безсполучникові; визначити основні характеристики складнопідрядного речення в контексті складних конструкцій.

Алгоритм діяльності учнів щодо визначеної теми такий:

1-й крок. Учитель-словесник пояснює зміст, мету, порядок виконання завдання.

2-й крок. Учні об'єднуються в навчальні кооперативні групи (мікрогрупи). Як можливий варіант об'єднання дітей в навчальні групи – «тематичний» метод, за якого учні знаходять пару за допомогою розданих кольорових позначок.

3-й крок. Спочатку кожен учасник сформованих кооперативних груп самостійно, використовуючи відомі способи пізнання, вивчає об'єкт дослідження, продумує критерії, що лежать в основі поділу складних речень на три види: складносурядні, складнопідрядні й безсполучникові, а також основні характеристики складнопідрядного речення в контексті складних конструкцій, конструює власне знання, одержує **особистісний освітній продукт**.

4-й крок. Співпрацюючи в парі, партнери по черзі діляться своїми лінгвістичними спостереженнями, кожен учень зіставляє власний освітній продукт з освітнім продуктом однокласника; виробляють **спільні положення до теми**.

5-й крок. Створюється **сукупний освітній продукт**, шляхом рефлексії вичленовуються способи і прийоми пізнавальної та мовленнєвої діяльності.

Етап рефлексії. Які способи діяльності ви використовували в групі? Як досягли поставленої навчальної мети? Чи задоволені результатом спільної роботи? А самим процесом? Чому? Який головний результат роботи кожного учасника групи (ваш власний) на уроці?

Технологія кооперативного навчання «Кути» (автор Спенсер Каган, 1990 р.) дає можливість учням 8-9 класів обговорювати суперечливі питання тієї чи іншої синтаксичної теми; чути, зіставляти, виявляти ставлення й оцінювати різні точки зору щодо вибору однокласників. Технологія ефективна під час вивчення нового матеріалу, узагальнення й систематизації знань, актуалізації опорних знань на різних етапах уроку української мови. Вона дає можливість учителю української мови виявити суб'єктний досвід учнів, рівень сформованості в них синтаксичної й пунктуаційної компетентностей, з'ясувати помилкові позиції, а також спрогнозувати шляхи подальшого опрацювання тієї чи іншої теми, проблеми тощо.

І варіант. Тема «Словосполучення» (8 клас). Технологія «Кути» дає можливість визначити словосполучення як номінативну одиницю (одиницю називання), з'ясувати функціональні особливості слова, словосполучення і речення, простежити тотожності й відмінності між цими одиницями мови.

Учитель української мови озвучує різні точки зору на основну функцію словосполучення як синтаксичної одиниці. Варіанти відповідей прикріплюються до таблиць або розвішуються у визначених кутах класної кімнати: I кут – словосполучення служить засобом комунікації (спілкування); II кут – словосполучення точно називає (номінує), позначає певний предмет, ознаку, дію; III кут – словосполучення служить для граматичного оформлення; IV кут – словосполучення виражає загальну віднесеність висловлюваного до дійсності як реальне/нереальне, можливе/неможливе. Учні вибирають певний варіант відповіді, тобто відповідний кут кімнати, приєднуються до тих, кому ця точка зору теж імпонує, аргументують в парах (четвірках) свій вибір. Уважно вислуховують інші точки зору, причини вибору партнерів з інших «кутів» кімнати. Після обговорення питання й

виявлення помилок у твердженнях можна запропонувати учням поміняти обраний кут (позицію, твердження) на інший.

II варіант. Тема «Словосполучення й речення. Види зв'язку в словосполученні і реченні» (8 клас).

Типи (види, способи) підрядного синтаксичного зв'язку в словосполученні (узгодження, керування, прилягання) та реченні (координація, сурядний зв'язок) розташовані в різних кутах кабінету української мови: I кут – узгодження, II кут – керування, III кут – прилягання, IV кут – координація, сурядний зв'язок.

Алгоритм діяльності учнів щодо визначеної теми такий:

1-й крок. Учитель української мови за допомогою методу «особиста відповідальність» об'єднує учнів у 4 групи, розподіливши їх у 4 кути класної кімнати відповідно до типів синтаксичного зв'язку. Комплектація навчальних кооперативних груп (гомогенних чи гетерогенних) зумовлена метою, завданнями, комунікативною стратегією уроку, рівнем навчальних досягнень самих учасників.

2-й крок. На основі роздаткового матеріалу (див. *Таблиця 2*) кожній навчальній групі треба простежити співвідношення між типами зв'язку (узгодження, керування, прилягання; координація, сурядний зв'язок) і смисловими відношеннями (означальні, об'єктні, суб'єктні, інструментальні, адресатні, обставинні), формально-граматичною та лексико-граматичною формою опорного компонента та частиномовною приналежністю залежних словоформ. Для підтвердження думки вибрати конкретні приклади.

3-й крок. Обговорити в парах варіанти відповідей. Партнери можуть ставити додаткові запитання один одному з метою підтвердження правильної відповіді або виправлення помилок.

4-й крок. Разом з партнером об'єднатися з іншою парою кута, тобто утворити навчальні четвірки, аргументувати свої спостереження й висновки, дійти до узгодженого рішення.

5-й крок. Після дискусії вчитель-словесник запитує на вибір пари чи окремого учня з кожного кута для того, щоб учасники висловили свої думки перед класом. Наявність представників з кожного кута урізноманітнює перспективи та забезпечує можливості для вибору колективного рішення.

Етап рефлексії. Повернувшись на робочі місця, узагальнити позиції кожної групи. Звернути увагу на некоректність визначення зв'язку в складених формах слів (*найбільш вдалих*), власних назвах (*Чумацький Шлях*), вільних сполуках/синтаксично нерозкладних сполуках/фразеологізмах (*накивати п'ятами, жінка похилого віку*), сполученнях іменника (займенника) із прийменником (*обіч дороги*).

Таблиця 2

Типи синтаксичних зв'язків у словосполученні і реченні

УЗГОДЖЕННЯ, КЕРУВАННЯ, ПРИЛЯГАННЯ, КООРДИНАЦІЯ, СУРЯДНИЙ ЗВ'ЯЗОК?	<i>Площа трикутника, хмарки біжать, соціальна диференціація, темперамент людини, Товариство української мови, сповнений самоповаги, їхати вулицями міста, дванадцять порад, Чумацький Шлях, неспокійно батькові, то дощ, то сніг, давно відомий, я не зрозумів, вечір згасає, витерти долонею, надійний захист, паленіти від сорому, курс на оновлення, надзвичайно весело, працювати вечір, погано освітлені, сумно чи радісно, висококваліфікований спеціаліст, крутизна спуску, високість неба, витривала людина, перевезти комп'ютер із крамниці до школи, дрова висохли, жінка похилого віку, трудові колективи, обговорення платформи, чекаємо в гості, працювати або відпочивати, кошик полуниць, кілька сортів пшениці, штампувальник деталей, п'ятами накивати, твоє покликання, високо над головою, досить повільно, перший за алфавітом, батько й мати, найбільш вдалих, обіч дороги, працює кілька бригад, батьки і діти, хоробро битися, подарувати на пам'ять, школярі були схвильовані, листя осипалося, давній, але могутній</i>
--	--

III варіант. Тема «Складнопідрядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому» (9 клас). Технологія кооперативного навчання «Кути» дозволяє учню/учениці вибрати позицію, обґрунтувавши чи спростувавши запропоновані вчителем української мови твердження, закріпити матеріал про смислове навантаження підрядних сполучників чи сполучних слів.

Питання для вибору позиції: *Чи можна лише за допомогою засобу зв'язку (сполучник чи сполучне слово) визначити вид складнопідрядного речення, тобто без контексту?*

I кут – так, безперечно;

II кут – ні, не можна визначити;

III кут – лише в певних випадках (залежить від виду підрядних структур);

IV кут – усе залежить від сполучника.

Технологія кооперативного навчання «Скажи й переключися» – це проста кооперативна структура, за якої учасники послідовно, по черзі дають відповіді на питання або обговорюють дискусійне питання за сигналом, причому інтервали зміни ролей непередбачувані. Після того, як тема дискусії визначена, перший партнер у навчальній парі починає давати відповіді на запитання або висловлювати власну позицію, а інший учень уважно слухає. За сигналом ролі змінюються. Тоді другий партнер розмірковує, відповідає, а перший його уважно слухає. Коли відбувається зміна ролей, обов'язковим завданням для другого учня є продовжити (або закінчити) думку першого партнера перед тим, як представити нові ідеї. Модифікований варіант технології полягає не в парному, а в груповому обговоренні складних і суперечливих аспектів мовної теми, за якого кожен учасник послідовно, по черзі висловлює думки, спостереження, дає пропозиції щодо вирішення того чи іншого завдання.

Під час вивчення теми **«Складнопірядне речення з підрядним обставинним порівняльним»** (9 клас) технологія кооперативного навчання *«Скажи й переключися»* допоможе дев'ятикласникам шляхом зіставлення навчитися розрізняти прості речення з порівняльними зворотами й складнопірядні речення з підрядними порівняльними; аналізувати синтаксичні конструкції при розгляді їх структурних схем/моделей; під час обговорення з однокласниками робити обґрунтовані висновки, відстоювати власну позицію, підбираючи для цього переконливі аргументи; спонукає до активної розумової діяльності в процесі розв'язання проблемно-пошукових завдань тощо.

Алгоритм діяльності учнів у межах визначеної теми такий:

1-й крок. Учні утворюють пари (можливий спосіб об'єднання – отримують частину від певної геометричної фігури, знаходять свою пару).

2-й крок. Кожна навчальна пара (кооперативна група) виконує підготовлені вчителем української мови завдання.

I навчальна кооперативна група (мікрогрупа) «Порівняльний зворот». Проаналізувати подані речення. Дати відповіді на питання: Які структури можна вважати порівняльними зворотами? У яких випадках порівняльні речення є підрядною частиною складного речення? Як розрізняти речення із порівняльним зворотом і складнопідрядне із підрядним порівняльним?

Я тільки що знов прочитала ваш дужий, неначе у крицю закований, міцно озброєний вірш (Л. Українка). Вони пролунали як докір і як пересторога водночас (Ю. Мушкетик). Мов зачарований, стоїть Бахчисарай (Л. Українка). Чумаки летять у даль серцями, як чайки (М. Рильський).

II навчальна кооперативна група (мікрогрупа) «Постановка розділових знаків при порівняльному звороті». Для обговорення пропонується проаналізувати речення, зробити висновок про те, коли порівняльні звороти не відокремлюються.

Поле наче додає широти й волі вашому душевному стану (І. Нечуй-Левицький). Капітан Косачов немов прокинувся од сну (І. Нечуй-Левицький). Жита ніби дримали (І. Нечуй-Левицький). Дівчинка говорила майже як доросла (Д. Павличко). Хлопець бігав по хатах як навіжений (Д. Павличко). Плач його звучав як гімн народу (Д. Павличко).

Обґрунтувати розділові знаки в реченнях на зразок *Ліс узимку – мов старий кожух; Совість – як рана, їх умотивованість.* Висновки аргументувати.

III навчальна кооперативна група (мікрогрупа) «Просте речення з порівняльним зворотом і складнопідрядне речення з підрядним порівняльним».

Порівняти речення: 1. *Десь на горизонті хмара-хустка манить даль, мов дівчина. – Десь на горизонті хмара-хустка манить даль, мов дівчина у сад.*
2. *Тішить мене тільки те, що тих читачів, як кіт наплакав. – У нас сіна*

того як кіт наплакав. 3. Еней, бідняжка, Ізлякався і весь як крейда побілів (І. Котляревський). – Поблідла, як крейда, затряслась, як лист на осичині (П. Мирний). 4. Я мов ошпарений бігав кругом хати (Є. Гуцало). – Він, як ошпарений, кинувся у хату (П. Мирний).

Питання для обговорення: Чи є відмінність у змісті простого речення з порівняльним зворотом і складнопідрядним з підрядним порівняльним? Чи можна вважати подані речення синтаксичними синонімами? Як розрізнити прості речення із фразеологізованими порівняльними членами (з образними фразеологізованими порівняннями) та речення, що містять порівняння на підставі подібності? З якою метою в складнопідрядному реченні з неповним підрядним порівняльним *Такі слова вона вимовляла, наче співала* (П. Куліш) пропущено підмет?

3-й крок. Після обговорення завдань учасники кооперативних навчальних груп приходять до узгодженого рішення, знайомлять клас із власними спостереженнями, висновками, продуктами навчальної діяльності.

Етап рефлексії. Чи задоволені ви результатом спільної роботи? Якими новими видами й способами діяльності оволоділи? Які були труднощі під час виконання завдань? Чому навчилися? Над чим треба ще попрацювати? Який головний результат роботи кожного учасника групи (ваш власний) на уроці?

Технологія кооперативного навчання «Порушена послідовність» найбільш ефективна під час повторення, узагальнення й систематизації матеріалу, актуалізації знань на різних етапах уроку української мови. Наприклад, під час **поглиблення й систематизації найважливіших відомостей з різних розділів граматики** (9 клас) учням можна запропонувати відтворити одиниці мови в їх зв'язку й взаємовідповідності.

Алгоритм діяльності учнів у межах визначеної теми такий:

1-й крок. Для кожної навчальної кооперативної групи на окремих картках подано одиниці української мови (див. *Таблиця 3 – ліва колонка*).

2-й крок. Треба розташувати поняття в певній послідовності, побудувати правильний лінгвістичний (понятійний) ланцюжок.

3-й крок. Поділитися власними спостереженнями з однокласниками, послухати їхні думки.

5-й крок. Створити повну відповідь або перспективу за допомогою обговорення гіпотез всіх учасників групи.

6-й крок. Підготувати спільний варіант відповіді.

Етап рефлексії. Чи вдалося Вам особисто й групі зокрема повністю передати ієрархію мовних одиниць? Де були допущені помилки? На що треба звернути увагу в подальшій роботі? Чи вдалося Вашій групі злагоджено й швидко досягти поставленої мети?

Таблиця 3

Одиниці української мови

ОДИНИЦІ МОВИ (варіант для учнів)	ОДИНИЦІ МОВИ (правильний варіант)
Словосполучення – надфразова єдність (складне синтаксичне ціле) – морфема – речення – фонема – текст – словоформа	Фонема – морфема – словоформа – словосполучення – речення – надфразова єдність (складне синтаксичне ціле) – текст

Технологія кооперативного навчання «Круглий стіл» (автор Каган, 1990 р.) ефективна при повторенні й систематизації синтаксичного матеріалу, на етапі актуалізації опорних знань учнів. Під час роботи використовуються різнокольорові фломастери, що відбивають гіпотезу, особистісний освітній продукт як кожного учасника групи, так і результат, сукупний освітній продукт усієї навчальної кооперативної групи.

Мета використання технології «Круглий стіл» під час опрацювання теми **«Односкладні речення. Стилїстика односкладних речень»** (8 клас): закріпити знання восьмикласників про роль односкладних речень у мовленні; навчити висувати систему гіпотез щодо стилїстичних особливостей односкладних речень, їх жанрового призначення; визначати роль і доречність використання односкладних речень у тексті; розрізняти синтаксичні синоніми (двоскладні/односкладні речення; неозначено-особові/узагальнено-особові/безособові; означено-особові/безособові та ін.); використовувати різні типи односкладних речень в усному і писемному мовленні;

розглянувши думку кожного учасника навчальної групи, приходиться до обґрунтованих висновків, узагальнень; розвивати пошукову пізнавальну активність, самостійність, настанови до критичного мислення, творчості, співпраці.

Алгоритм діяльності учнів у межах визначеної теми такий:

1-й крок. Об'єднати учасників у навчальні кооперативні групи (наприклад, роздати розрізані картки із сюжетами творів української літератури, які були опрацьовані учнями у 8 класі; групи об'єднуються за сюжетом картки).

2-й крок. Спочатку кожен учасник кооперативної групи аналізує певний вид односкладних речень, формулює власну гіпотезу щодо співвідношення односкладних і двоскладних речень. Дає відповідь на питання, чи можна вважати запропоновані структури синтаксичними синонімами. З'ясовує способи вираження головного члена в тому чи іншому різновиді речень, стилістичну функцію односкладних речень (означено-особових, неозначено-особових, безособових, узагальнено-особових, інфінітивних, називних), визначає, для яких жанрів мовлення характерні ці речення. Записує думку/ідею на плакаті й передає його іншому учаснику групи по колу.

3-й крок. У групі розглянути записану думку кожного учасника. За допомогою «Дерева рішень» прийти до обґрунтованих висновків. Групі запропонувати свій варіант вирішення проблеми іншим навчальним групам.

4-й крок. Узагальнити результати. Укласти спільне «Дерево рішень», урахувуючи навчальні результати, пропозиції, ідеї кожної кооперативної групи, яка працювала над завданнями (див. *Таблиця 4*).

5-й крок. Зробити висновок про функціональне вживання всіх видів односкладних речень.

Етап рефлексії. Оцініть роботу всієї кооперативної групи і кожного учасника «Круглого столу».

І навчальна кооперативна група (мікрогрупа) – означено-особові односкладні речення: *Поставила тарілку з хлібом Перед старим Еолом-*

дідом... (І. Котляревський). *І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій не забудьте пом'янути незлим тихим словом* (Т. Шевченко). *Радий нагоді привітати те славне містечко* (Ю. Покальчук). – *Зараз дам тобі гостинця...* (Г. Косинка). *Ясно бачив: п'ятнадцять кіп* (Г. Косинка). *Радився з мудрецями про поліпшення й утвердження законів...* (П. Загребельний). *Шукала поглядом людей* (Ю. Слапчук). *Розкажу тобі думку таємну...* (Л. Костенко).

II навчальна кооперативна група (мікрогрупа) – неозначено-особові односкладні речення: – *Насіння привезли?* (Г. Косинка). *Орали тракторами, але орали й коровами, й скопували лопатами* (О. Довженко). *Для передруку резюме використовуйте якісний папір стандартного розміру...* (В. Шевчук). *Розійшлися* (І. Цюпа). *Безшумно вдвох орудували лопатками...* (В. Барка). *Підживлювали сіянці один раз на місяць повним мінеральним добривом...* (М. Тимчишин). *Із XIX століття рибу стали ловити вудками* (Т. Лепеха). *«Виходимо деь зо три з половиною метри. Чотири копатимемо,» – казав Поліщук* (Ю. Покальчук).

III навчальна кооперативна група (мікрогрупа) – узагальнено-особові односкладні речення: *Пером не можна написати, не можна і в казках сказати...* (І. Котляревський). *Дивишся і не надивишся, дишеш і не надишешся тим чистим, гарячим і пахучим повітрям* (І. Нечуй-Левицький). *Що посієш, те й пожнеш. Чесне діло роби сміло. Чистим зерном сійте поле, водить хліб, як море. З полови хліба не спечеш. Роби надворі, буде і в коморі. Дарованому коневі в зуби не дивляться. Як дбаємо, так і маємо. Друга пізнають у біді* (Народна творчість).

IV навчальна кооперативна група (мікрогрупа) – безособові односкладні речення: *Весело землі...* (Т. Шевченко). *Жаль малому Було сіроми-сироти* (Т. Шевченко). *Старому байдуже, Нібито й не чує* (Т. Шевченко). *Благо тобі, друже-брате, як є в тебе хата* (Т. Шевченко). *...А унуки? Їм байдуже...* (Т. Шевченко). – *...вам боляче, Елізо?* (В. Винниченко). *Досадно технікові, неспокійно, тісно* (В. Винниченко).

...(Катерині) трохи смішно (К. Гриневичева). Крізь вікно видно скошені поля... (К. Гриневичева). Писати тільки правду. Не зраджувати їй ні за яких обставин (О. Довженко). Шкода життя (Ю. Покальчук). Там треба рук, і зброї, і плечей (Л. Костенко). Митцю не треба нагород, його судьба нагородила (Л. Костенко).

У навчальна кооперативна група (мікрогрупа) – номінативні речення: *Тунель. І дим влетів мені в вікно... (Л. Українка). Ранок. Морозець (О. Вишня). Які стени! (О. Гончар). От він, прадавній Київ, мій незрадливий друг, порадник мій старий (М. Рильський). Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр, весь білою черемхою залитий (М. Рильський). Зима. Криниця. Стук обмерзлого відра. Жіночі голоси і перегук дитячий (М. Рильський). Глибокі борозни літ (М. Хвильовий). Каштанів шум. Дніпра привіти, химерні тіні ронять віти на тротуар (В. Сосюра). Тремтіння віт, і жах, і насолода, шаленство злив у білому вогні (Л. Костенко).*

Таблиця 4

Групове «Дерево рішень»

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ				
Види односкладних речень	Спосіб вираження головного члена	Співвідношення односкладних і двоскладних структур	Основне призначення типу речень	Стиль і жанр мовлення
ОЗНАЧЕНО -ОСОБОВІ	1) дієслово у формі 1-ї або 2-ї ос. теп. чи майб. часу дійсн. сп.; 2) дієсл. наказ. сп.	Головний член-дієслово формально співвідноситься з присудком двоскладного речення	Дія конкретної особи, предмета	Розмовний, художній стиль мовлення; розповідь, опис, роздум
НЕОЗНАЧЕН О-ОСОБОВІ	1) дієслово у формі 3-ї ос. мн. теп. чи майб. часу; 2) дієслово у формі 3-ї ос. мн. мин. часу.	Головний член-дієслово формально співвідноситься з присудком двоскладного речення	Дія неозначеної особи.	Художній стиль мовлення; розповідь, опис, роздум

УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ	Дієслово 2 ос. одн. теп. і майб.ч.	Головний член-дієслово формально співвідноситься з присудком двоскладного речення	Дія узагальненої особи. Образне вираження загальних суджень, широких узагальнень, зроблених в результаті життєвого досвіду	Художній, розмовний стиль мовлення; розповідь, опис, роздум
БЕЗОСОБОВІ	1) безособове дієслово (3 ос. одн. теп. чи майб.ч.; с.р. одн. мин.ч.); 2) особове дієслово в безособовому значенні; 3) дієслівні форми на -но, -то; 4) слово <i>немає</i> ; 5) предикативний прислівник; 6) інфінітив	Головний член-дієслово формально співвідноситься з присудком двоскладного речення;	Вказують на стан природи, оточуючого середовища, фізичний/психічний стан людини, модальне ставлення до повідомлюваного	Художній, розмовний стиль мовлення; розповідь, опис, роздум
НАЗИВНІ (НОМІНАТИВНІ)	Іменник у Н.в.	Головний член-іменник формально співвідноситься з підметом двоскладного речення	Стверджується наявність, існування, предметів, явищ	Художній, публіцистичний, розмовний стиль мовлення; опис

Висновки. Отже, серед цілого спектру інноваційних технологій кооперативні допоможуть не лише сформувати в учнів 8-9 класів синтаксичні й пунктуаційні вміння й навички, а також необхідні для конкурентоспроможного випускника та життєтворчої особистості компетентності; перейти від монологічного до багатопозиційного, комунікативно-діалогічного, діяльнісного навчання, від традиційного урочного формату «Я» на позицію «МИ»; поєднати педагогічне керівництво з розвитком самостійності та ініціативи школярів; створити гармонійні умови для самотрансценденції особистості, її саморозвитку й самовдосконалення протягом усього життя. Слушною із цього приводу є думка В.О. Сухомлинського: «Дати дітям радість праці, радість успіху в навчання, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання. У наших школах не повинно бути нещасних дітей – дітей, душу яких пригнічує думка, що вони ні на що не здатні. Успіх у

навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися».

Література

1. Беляєв О.М. Загальні відомості з синтаксису і пунктуації / О.М. Беляєв, Н.Д.Коваленко, Л.М.Симоненкова. – К.: Рад. шк., 1967. – С. 61-109.
2. Беляєв О.М. Синтаксис і пунктуація // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 10. – С. 3-8.
3. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. / О.М. Біляєв. – К.: Генеза, 2005. – 180 с.
4. Плиско К.М. Організація навчання синтаксису в середній школі: посіб. для вчителя / К.М. Плиско. – К.: Рад.шк., 1993. – 135 с.
5. Сидоренко В. Лінгводидактична технологія кооперативного навчання: ретроспективний аналіз / В.В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – Київ, 2014. – № 7. – С. 19-26.
6. Сидоренко В.В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / В.В. Сидоренко; [Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України]. – К., 2013. – 486 с.
7. Сидоренко В. Технологія кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів (дидактичний інструментарій) / В.В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – Київ, 2014. – № 8. – С. 8-15.

References

1. Bieliaiev O.M. Zahalni vidomosti z syntaksysu i punktuatsii / O.M. Bieliaiev, N.D.Kovalenko, L.M.Symonenkova. – K.: Rad. shk., 1967. – S. 61-109.
2. Bieliaiev O.M. Syntaksys i punktuatsiia // Ukrainaska mova i literatura v shkoli. – 1991. – № 10. – S. 3-8.
3. Biliaiev O.M. Linhvodydaktyka ridnoi movy : navch.-metod. posib. / O.M. Biliaiev. – K.: Heneza, 2005. – 180 s.
4. Plysko K.M. Orhanizatsiia navchannia syntaksysu v serednii shkoli: posib. dlia vchytelia / K.M. Plysko. – K.: Rad.shk., 1993. – 135 s.
5. Sydorenko V. Linhvodydaktychna tekhnolohiia kooperatyvnoho navchannia: retrospektyvnyi analiz / V.V. Sydorenko // Ukrainaska mova i literatura v shkoli. – Kyiv, 2014. – № 7. – S. 19-26.
6. Sydorenko V.V. Teoretychni i metodychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti vchytelia ukrainskoi movy i literatury v systemi pisliadyplomnoi osvity : dys. ...d-ra ped. nauk: 13.00.04 / V.V. Sydorenko; [In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy]. – K., 2013. – 486 s.
7. Sydorenko V. Tekhnolohiia kooperatyvnoho navchannia v protsesi formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv 5-7 klasiv (dydaktychnyi instrumentarii) / V.V.Sydorenko // Ukrainaska mova i literatura v shkoli. – Kyiv, 2014. – № 8. – S. 8-15.

В статье прослеживается эффективность использования лингводидактической технологии кооперативного обучения на уроках украинского языка в 8-9 классах для формирования синтаксической и пунктуационной компетентностей учащихся, повышение деятельностных результатов языкового образования, в частности самоорганизации, самореализации, саморазвития, познавательной производительности, рефлексии. Уточнено содержание понятий «синтаксическая компетентность»,

«пунктуационная компетентность». Исследовано корреляцию уровня сформированности синтаксической и пунктуационной компетентностей учащихся с информационной, деятельностной, креативной, развивающей функциями и знаниевыми, умениевыми, поведенческими, ценностно-мотивационными компетенциями. Описано использование наиболее продуктивных видов технологии кооперативного обучения на уроках украинского языка в 8-9 классах при изучении украинского синтаксиса и пунктуации. Конкретизировано программно-методическое обеспечение той или иной технологии кооперативного обучения.

Ключевые слова: синтаксическая компетентность, пунктуационная компетентность, технология кооперативного обучения, сенситивность, алгоритм деятельности учащихся, личностный образовательный продукт, совокупный образовательный продукт, рефлексивный компонент учебной деятельности, коммуникативный аспект синтаксиса, совместных действий, социальная фасилитация, деятельностный результат образования.

The article traced efficiency linguodidactic cooperative learning technologies at the Ukrainian lessons in 8-9 classes to form syntactic and punctuation competences of students improving activity-language education outcomes, including self-organization, self-realization, self-development, cognitive performance, reflection. Specifies the meaning of «syntactic competence», «punctuation competence». Investigated the correlation of forming syntactic and punctuation competencies students with information, active, creative, and developmental functions of knowledge, uminnyevyumu, behavioral, motivational values and competencies. We describe the most productive use of technology in the classroom cooperative learning Ukrainian language in 8-9classes at studying Ukrainian syntax and punctuation. Concretized software support of a particular technology cooperative learning.

Key words: syntactic competence, punctuation competence, technology cooperative learning, sensytyvnist, algorithm of students personal educational product, the total educational product, reflexive component of training activities, communicative aspect syntax say that the collaboration, social facilitation, activity result of education.

Сидоренко В. Формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів засобами технології кооперативного навчання / В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 2. – С. 7-14.